

MASSGRAVEN VÄXER I MEDELHAVET

Under 2016 miste 5 022 flyktingar sina liv i Medelhavets vågor. Motsvarande siffra för 2015 var 3 771. Trots att betydligt färre försöker göra den livsfarliga båtresan till Europa är det fler som dör. Dagens ETC reste till Libyens havsgräns för att ta reda på varför.

98 flyktingar räddas från en gummiflotte strax

Klockan är 23,38 när larmet kommer. Det som först visade sig som en prick på sjöräddningsorganisationen Moas radarskärm har bekräftats vara en båt. Genom nattkikaren ser det ut som en mindre träjolle. Överfull med människor.

På organisationens fartyg M/S Phoenix utbryter febril aktivitet. Besättningsmän som sovit med kläderna på kastar sig ur kojerna. Ribbåten hissas ned från övre däck och lastas med flytvästar. Det hojtas och gastas på engelska, italienska, maltesiska.

En korridor av ljus skär genom det kompakta mörkret. I fjärran glimtar de brinnande oljekällorna längs Libyens kust, ovan lyser de stjärnor som spelade en central roll i antikens mytologi. Men över vågorna är det nattsvart. M/S Phoenix stora strålkastare ska leda vägen.

När den sveper över vattnet tänds ytterligare ljusprickar. Några flyktingar håller upp sina mobiltelefoner. Flytvästarna blixtrar i ljuskäglan när de kastas mellan båtarna.

Kvinnor och barn undsätts först. Den allra första person att räddas denna natt är Jafar. Vana händer lyfter honom från ribbåten upp på däck. Jafar ser ut att sova men kroppen är

spänd och de små händerna håller hårt om tröjans ärmar.

Föräldrarna är syrier och när Jafar väl registreras i Europa kommer den nationaliteten också att bli hans. Men Jafar har aldrig sett föräldrarnas hemland eller al-Safirah, tre mil sydväst om Aleppo, som de lämnade när striderna kom för nära. Han är fyra månader gammal och född på flykt.

Dörren slogs igen

Jafars historia är också berättelsen om hur Europa besvarade en humanitär katastrof med att stänga sina gränser. Hans mamma och pappa flydde från Syrien till Turkiet för ett knappt år sedan. Planen var att korsa Egeiska havet längs den så kallade östra Medelhavs-rutten, den kortaste vägen från Asien till Europa och förstahandsvalet för en stor majoritet av flyktingarna från Syrien, Afghanistan och Iran.

Men den 18 mars 2016 slöt EU och Turkiet ett avtal om att "stoppa irreguljär migration" till unionen. I utbyte mot ekonomiskt stöd och löften om visumfrihet kommenderade Ankara aggressiv kontroll över de egna territorialvattnen. Dörren till Europa slogs effektivt igen. Föräldrarna flög till Libyens huvudstad

Jag tar räddningarna väldigt personligt. Det känns som att varje person i båten är min mamma. Jag vill inte förlora någon.

Tripoli och reste därifrån vidare till Sabratha. I denna smugglarkontrollerade kuststad föddes pojken vars namn på arabiska betyder "källa".

Att vara på flykt kostar pengar, mödravård likaså. Under ett halvår arbetade Jafars pappa som daglönare för att kunna betala för resan över Medelhavet.

– Det kostade 500 dollar per person men ingenting för barnet. Vi betalade 10 dollar styck för flytvästar också men vi fick inga, säger mamma Aya Youman, 21 år.

Båten höll inte den standard som smugglarna hade lovat. Helst hade Aya Youman inte stigit ombord.

– Men när man går till båten måste man åka. Om jag är rädd kan jag inte gå tillbaka. De har kalashnikovs. Man kan inte ångra sig och stanna på land.

Ett undantag

Under 2015 korsade 1 014 973 flyktingar Medelhavet, enligt siffror från UNCHR. Under 2016 sjönk antalet till 361 709. I dag anländer nästan inga flyktingar längre till Greklands stränder. Snart nog alla reser istället längs den centrala Medelhavsrutten mellan Libyen och Italien.

De som stängts ute har i hög utsträckning

utanför Libyens havsgräns. Flytvästarna som smugglarna sålt dem visar sig vara falska.

flytt från Mellanösterns och Centralasiens krigszoner. Under januari–november minskade antalet flyktingar från Syrien med 82 procent och antalet från Afghanistan med 77 procent jämfört med samma period 2015. Sedan uppgörelsen mellan EU och Turkiet trädde i kraft utgör istället nigerianer och eritreaner de största grupperna.

Ahmed Albalki är ett undantag. Det första den 27-åriga människorättsjuristen gör när besättningen hjälpt honom ombord M/S Phoenix är att veckla ut ett inplastat pappersark. Det är ett brev som en turkisk kollega skrivit till Human Rights Watch för att styrka hans identitet. Många misstar räddningsmanskaper för myndighetspersonal.

– Jag var fängslad i två år av Assadregimen, i ett underjordiskt fängelse i Damaskus. Det var för att jag hade varit aktiv i media. Jag ringde al-Jazeera och BBC och berättade om allt som hände i Syrien, säger Ahmed Albalki.

Han korsade Sahara för att ta sig till Libyen och vidare mot Europa. När båtresan över Medelhavet stod för dörren ringde Ahmed Albalki vad han trodde skulle bli ett sista telefonsamtal.

– Jag pratade med min fru och sa att jag antagligen inte skulle kunna träffa henne igen för

Smugglarna har jag dålig erfarenhet av. De tar droger och gör vad de vill med oss kvinnor för nöjes skull.

jag trodde att jag skulle drunkna. Och jag sa att om jag dör så måste hon ta hand om vår dotter och fortsätta leva. För min skull.

Träbåten hade inte alls kapacitet att frakta 44 flyktingar. Ahmed Albalkis instinkter skrek åt honom att vända om. Men senast han såg sin hustru var hon höggravid. Dottern föddes strax efter att han flytt. Hoppet om att kunna ansöka om familjeåterförening var starkare än rädslan.

– Jag tror att det kommer att gå väldigt dåligt för Syrien, säger han. Jag kan aldrig åka tillbaka dit. Och om jag lyckas ta min dotter till Tyskland kommer hon aldrig att få åka tillbaka dit heller.

Fler som dör

När avtalet med Turkiets auktoritära regim kritiserades av snart nog alla stora människorättsorganisationer, liksom flera FN-organ, försvarade sig EU:s ledare med humanitära argument. Uppgårelsen skulle leda till att färre flyktingar miste livet under livsfarliga båtresor till Europa.

– Vi måste få stopp på den oreglerade migrationen och de farliga flyktvägarna, sade statsminister Stefan Löfven på en presskonferens efter att förhandlingarna avslutats.

Statistiken visar att verkligheten blev en annan. Under 2016 miste 5 022 flyktingar sina liv i Medelhavets vågor. Motsvarande siffra för 2015 var 3 771. Därmed blev 2016 det dödligaste året på Medelhavet någonsin. Och trots att betydligt färre försöker ta sig till Europa är det alltså fler som dör.

Att fler färdas längs den centrala Medelhavsrutten, en längre och farligare resa än den över Egeiska havet, är bara en del av förklaringen. Huvudskälet är smugglingsnätverkens industrialisering. Fram tills för några år sedan köpte de oftast träbåtar av lokala fiskare. I dag dominerar gummibåtar. De är billigare. Och smugglarna lastar dem till bristningsgränsen för att minska sina kostnader. Det är en vinstjakt som skördar liv.

För att gummibåtarna alls ska klara resan krävs perfekta förhållanden. Men på Medelhavet slår vädret om snabbt. För de flesta flyktingar är överlevnad helt beroende av att en sjöräddningsorganisation undsätter dem.

– Medelhavet är våldsamt, säger Moas grundare Chris Catrambone. Det är för att det är så grunt. När vinden tilltar blir vågorna snabbt höga.

Morgonen efter den första räddningen hjälper Moas 98 flyktingar, de flesta från

► Marocko och Libyen, från en överlastad gummibåt. De har flytvästar, vilket är ovanligt, men efter en snabb inspektion visar sig dessa vara falska. Sömmarna faller isär för ett lätt ryck och avslöjar ett innehåll av billig skumplast utan flytförmåga.

Kvar på gummibåtens botten, när flyktingarna väl är i säkerhet på M/S Phoenix, ligger kläder, matrester och plastflaskor fyllda med urin. Båten är ingenting mer än en bottenplanka och några flyttuber. Bara några sjömil utanför kusten har den redan tagit in en decimeter vatten.

Denna typ av båtar säljs inte i handeln. Kvaliteten är för låg och det finns inget logiskt användningsområde. Ingen vet var de tillverkas eller av vem, men de är skraddarsydda efter smugglarnas önskemål.

Moas tänder eld på gummiflotten, annars är risken att smugglarna återanvänder den. Plasten ger ifrån sig ett väsende ljud när den smälter. Brinnande bensin flyter ut över vågorna. Svart rök och en doft av bränt gummi sprider sig över Medelhavet.

Såg chans att göra skillnad

Moas, eller Migrant Offshore Aid Station, var den första icke-statliga aktören att inleda livräddningsoperationer på Medelhavet. I juli 2013 befann sig Chris Catrambone på Lampedusa – den plats som kanske mer än någon annan associeras med döden på Medelhavet – när påven Franciskus gav sin berömda flyktingmässa på ön. Men den amerikanske mångmiljonären var inte där för att höra den katolska kyrkans nytillträdde överhuvud vädja om medmänsklighet. Han hade hyrt en 24 meter lång lustjakt och hade hört att stranden skulle vara vacker.

– Medan vi var där kom påven dit och det blev en stor grej. Först sa vi ”wow, det här är spännande”. Sedan började vi prata om alla som dör på vägen till Europa, säger Chris Catrambone.

– Människor hade spolats upp på den strand som jag hade tänkt sola på, det kändes konfliktfyllt att åka till en kyrkogård på min semester. Och det förstärktes när vi såg jackor flyta i vattnet. Det var kläder från människor som dött.

Ett knappt årtionde tidigare hade Chris Catrambone sett sin barndoms New Orleans ödeläggas av orkanen Katrina. Och hur rika vita

kunde återvända till nyrenoverade kvarter medan fattiga svarta förlorade sina hem. Den gången var han maktlös att göra någonting. Nu var han förmögen och såg en chans att göra skillnad.

Moas räddningsledare Marco Vecchi skakar på huvudet när han ger sin version av händelserna. Efter en lång officerskarriär i den maltesiska flottan hade han precis gått i pension för att bli kapten på privata lyxyachter, ett yrke där du kan tjäna mycket pengar på att arbeta åt de med ännu mer pengar. När Chris Catrambone delgav honom sina storslagna planer lyssnade han artigt men fäste ingen större vikt vid innehållet.

– Han sa åt mig att han ville börja med livräddning på Medelhavet. Jag trodde inte på honom. Du vet, det här är väldigt rika människor och de dricker en del och kanske pratar utan att tänka. Tre månader senare ringde han och sa att han hade hittat en båt i Mexiko som han ville att jag skulle segla till Malta.

Marco Vecchi avrörde bestämt.

– Jag sa åt honom att han var galen. Att det var en väldigt politisk fråga och att vi skulle bli anmälda för människosmuggling.

Men Vatikanens moraliska auktoritet är en kraft med förmåga att mobilisera Italiens folkvalda. Några månader efter påvens mässa på Lampedusa, och enligt många bedömare som en följd av densamma, inledde landet den storskaliga livräddningsoperationen Mare Nostrum.

Därmed föll ett juridiskt ramverk på plats och Moas gjorde bedömningen att det inte längre var olagligt att rädda liv. Men osäkerheten kvarstod in i det sista.

– Jag var redo att sitta i fängelse, säger Chris Catrambone. Inga av de andra ideella organisationerna var det, de har inte den riskbenägenheten.

Chris Catrambone har gjort sig en förmögenhet på att mäkla sjukförsäkringar i konfliktzoner, bland annat till privata säkerhetsfirmor som kontrakterats av den amerikanska armén. Han är bullrig, gillar att stå i centrum och berättar gärna historier där han själv har huvudrollen. Han har också lagt ut tiotals miljoner ur egen ficka och ombesörjt att vinsten från hans företag numera slussas direkt in i sjöräddningsverksamheten.

Räddningsoperationerna inleddes sensommaren 2014. Sedan dess har Moas enligt egen uppgift undsatt 33 455 flyktingar. Organisatio-

Vilket land är det man ser där borta? Är det Italien! Jag är så upphetsad att jag inte ens kan sova!

ner som Läkare utan gränser, Rädda Barnen och svenska Sjärräddningssällskapet har följt dess exempel och inlett egna räddningsinsatser.

Slagsmål utbryter

Resan till Sicilien tar flera dygn. Under tiden lever flyktingarna tätt hopträngda och bokstavigt talat på vatten och bröd. Många klagar över att de inte får röka cigaretter. Flera slagsmål utbryter.

– Om ni bråkar är det mitt jobb att ta bilder och ge till polisen, och då kommer de att skicka tillbaka er, skriker Mimmo Vella efter att bryskt ha särat på två unga marockanska män.

I efterhand berättar han att det bara är ett hot. Mimmo Vella har varit med sedan Moas först begav sig ut på Medelhavet, och tiden ombord M/S Phoenix har förändrat honom. Han berättar om en syrisk pojke han mötte under en av organisationens allra första resor.

– Han var elva år, precis som min dotter. De hade skjutit hans pappa, han hade förlorat sitt hus, sin skola, sina leksaker. Ändå satt han och log stort. Han skulle börja ett nytt liv. Man kan lära sig mycket av de här människorna.

När en räddningsaktion närmar sig drar han sig undan. Går rastlöst av och an. Kedjeröker.

– Jag tar räddningarna väldigt personligt, säger han. Det känns som att varje person i båten är min mamma. Jag vill inte förlora någon.

Mimmo Vella talar gärna om de flyktingar han mött, de vänner han lärt känna, lättunden när han sett barn som räddats ur sjönöd återhämta sig genom lek. Det har gett honom mycket, säger han. Kanske har det också tagit någonting. Mimmo Vella kräver att få vara närvara under varje räddning. Familjelivet på Malta har påverkats. Det har blivit svårare att njuta av det han vet förvägras så många andra.

– Det är fint att åka hem och se barnen leka, allt är tryggt, men jag kan inte se dem leka utan att tänka att jag inte räddar liv när jag är där. Ibland kanske jag köper en leksak och så är mina barn inte nöjda med den. Det är svårt för mig, då tänker jag på barnen jag ser dö på havet.

”Behandlade mig som en hund”

Ombord M/S Phoenix finns 285 flyktingar från 16 olika länder. Olika nationaliteter kommer ofta i kontakt med samma smugglare och reser i samma båtar. De placeras ut på Moas ►

Ovan: Ombord M/S Phoenix får mödrar med barn får sova i Röda korsets sjukstuga. Ayat, 3 år, har underhållit sig med tuschpennor medan mamma Khadiya Abdulhaziz, 22 år, försökt vila. Familjen lämnade Syrien för ett år sedan.

T.v.: Kvinnor och barn räddas först. Jafar, fyra månader, är knappt vid medvetande när han lyfts ombord på M/S Phoenix. Hans föräldrar är från Syrien men Jafar är född på flykt.

T.h.: Lemehdi Habibi, 24 år, från Marocko värmer sig med en aluminiumfilt ombord på M/S Phoenix. Natten har han tillbringat i en fiskebåt tillsammans med 43 andra flyktingar.

► fartyg i samma ordning som de räddades – i huvudsak nordafrikaner på undre däck och västafrikaner på övre. Flyktingarna får kläder, filter och sjukvård. Men komfortnivån är låg. De flesta sover sittande eller lutade mot varandra på det hårda stäldäcket. Mödrar med spädbarn får sova i den sjukstuga som bemannas av italienska Röda korset, resten av kvinnorna utanför så att personalen ska kunna hålla uppsikt över dem.

I fråga om utsatthet är det för tillfället inte mycket som skiljer dem åt. Men att människoöden korsas under en livsfarlig resa suddar inte ut en livstid av erfarenheter, grupptänkande och fördomar. Några nordafrikanska kvinnor håller för sina näsor och viftar demonstrativt mot Mariam Coulibaly. Barnet som genomlevt mer än vad som borde vara möjligt att bära möter rasismen med tystnad.

Mariam Coulibaly var bara 13 år när hon lämnade Elfenbenskusten och inledde den långa färden mot Europa. Med på resan var hennes farbror och dennes hustru.

– Jag vet inte var de är nu. Jag tror de är döda, säger hon.

Sista gången hon såg dem var när gruppen utsattes för ett överfallsrån strax efter ankomsten till Libyen.

– En högt uppsatt rebelledare fångslade mig i sitt hem. Han tvingade mig att ligga med honom. Han slog mig. Han behandlade mig som en hund.

Drömmar kolliderar med stängda gränser

Det lidande som följer när drömmar om ett bättre liv kolliderar mot Europas stängda port kvantifieras ofta i antalet döda. Men för många, och särskilt för kvinnor, är tiden i Libyen det värsta. Mariam Coulibalys kropp är märkt efter vistelsen i ett land där makt ger rätt. Ärr från knivar, brännmärken från cigaretter.

Efter tre år i fångenskap lyckades hon rymma. Hon hade inga pengar till biljetten över Medelhavet men några landsmän förbarmade sig och betalade för hennes passage. En solidaritetshandling som inte hindrade smugglarna från att utnyttja henne in i det sista.

– Smugglarna har jag dålig erfarenhet av. De tar droger och gör vad de vill med oss kvinnor för nöjes skull, säger hon.

Mariam Coulibaly berättar om skräcken hon kände när båten började ta in vatten innan räddningen. En fråga om simkunnighet får henne att plötsligt brista ut i skratt.

– Jag hade aldrig ens sett havet förut! Ögonblicket försvinner snabbt. Men för en

Jag tar räddningarna väldigt personligt. Det känns som att varje person i båten är min mamma. Jag vill inte förlora någon.

sekund ser hon glad ut på det bekymmersfria vis 16-åringar borde göra.

Länge ett centrum för migration

Libyen har länge varit ett centrum för migration. Fram tills oron som följde på den arabiska våren erbjöd det oljerika landet gott om arbetstillfällen och lockade storma mängder gästarbetare. För många var Libyen slutdestinationen, för andra bara ett steg på resan mot Europa. Men båtresorna över Medelhavet upphörde nästan helt efter ett bilateralt avtal mellan Italien och Libyen 2009, liknande det som EU i fjol slöt med Turkiet. 2010 anlände bara 4 500 flyktingar längs den centrala Medelhavsrutten, enligt siffror från Frontex.

Gaddafis fall i augusti 2011 skulle komma att förändra allt. I det maktvakuum som uppstod efter statsapparatusens kollaps växte sig smugglingsnätverken starka. Enligt en EU-rapport omsätter människosmugglingen längs Libyens kust nu 275–325 miljoner euro per år. Och de människor som gör resan över havet berättar om skoningslösa brottslingar som tjänar stora pengar på att utnyttja människors desperation.

Jonas Manka, 22 år, från Gambia hade varit i Libyen i en månad när han föll offer för ett

T.v.: Moas bränner smugglarnas båtar efter att de undsatt flyktingarna. Båtarna är knappt sjödugliga från början och risken är att smugglarna annars återanvänder dem - i ännu sämre skick.

T.h.: Jonas Manka, 22 år, vill aldrig tillbaka till Libyen. "Det är helt galet rasistiskt, säger han. Om du är svart i Libyen kan du inte ens gå till en affär och handla utan problem. Det händer att den som äger butiken tar dina pengar och vägrar ge dig någonting. Han säger 'stick härifrån annars skjuter jag dig'."

Nedan: Polisen väntar i hamnen i Sicilien. Flyktingarna välkomnas till Europa med en kroppsvisitering innan de eskorteras ombord på väntande bussar.

Nedan t.h.: Mariam Coulibaly, 16 år, från Elfenbenskusten, tar de första stegen på europeisk mark. Röda korsets team ombord M/S Phoenix har skickat in en begäran om "kritiskt stöd" vilket innebär att hon kommer att få tillgång till sjukvård och psykologhjälp vid ankomsten.

BILDER CHRISTOFFER HJALMARSSON

fenomen som vuxit sig stort i smugglingens skugga: organiserade kidnappningar. Först sedan hans familj betalat lösensumma släpptes han och kunde fortsätta resan mot Europa.

- När vi var i båten och hade åkt två timmar började den ta in vatten. Någon sa att vi borde vända tillbaka men alla andra sa att vi skulle fortsätta. Vi ville hellre dö än åka tillbaka till Libyen igen, säger han.

Men Jonas Manka dog inte. Nu hänger han istället rastlöst över relingen och frågar gång på gång om det han tycker sig skimra vid horisonten.

- Vilket land är det man ser där borta? Är det Italien? Jag är så upphetsad att jag inte ens kan sova!

Uppe på övre däck ansluter några västafrikanska män för att beundra solnedgången. Medelhavet är förmodligen världens vackraste massgrav.

Prioriterar att stänga gränsen

Efter en vecka till havs siktas återigen Siciliens kust. Och M/S Phoenix stävar in mot hamn lastad med både hopp och förtvivlan. För flyktingarna väntar registrering i Italien och en ovisst väntan på besked. Några kommer att få stanna, de allra flesta kommer att få avvisningsbeslut.

Smugglarna har jag dålig erfarenhet av. De tar droger och gör vad de vill med oss kvinnor för nöjes skull.

Ahmed Albalki tillhör den första klassens flyktingar, de som har realistisk chans att beviljas asyl. Han visar bild på dottern han aldrig fått hålla. Hon är klädd i rosa klänning och ler stort från mobiltelefonens skärm.

- Hon heter Rimaz, säger han stolt.

Flyktingströmmen över Medelhavet har ritat om den politiska kartan och fått hela EU-samarbetet att knaka i fogarna. Vid årsskiftet tog Malta över ordförandeskapet. Redan innan dess hade landet slagit fast att dess främsta prioritet var att stänga unionens södra gräns.

Moas betonar ofta att den är en humanitär, inte en politisk, organisation. Men den har ett politiskt krav, som de senaste åren blivit allt mer kontroversiellt: lagliga flyktvägar.

- Vi måste inte ge dem medborgarskap och hela paketet, säger Chris Catrambone. Jag tycker bara att de ska få möjlighet att föra sin talan inför ett system vars konstitution säger att de har rätt till det. Som EU:s faktiskt gör.

Från kommandobryggan betraktar han landstigningen. Flyktingarna möts av polis, vårdpersonal och hjälporganisationer. Mariam Coulibaly tar de första, ostadiga, stegen på europeisk mark. En prövning är över, en annan har bara börjat. Men hon lever.

IVAR ANDERSEN

Döden på Medelhavet

● Under 2015 tog sig 1 014 973 flyktingar till Europa genom att korsa Medelhavet, enligt statistik från UNHCR. Samtidigt miste 3 771 människor livet på vägen över havet.

● Under 2016 korsade 361 709 människor Medelhavet medan 5 022 dog under resan. Därmed blev året det dödligaste på Medelhavet någonsin.

● 2015 korsade 856 723 människor, eller 85 procent, Medelhavet längs den östra ruttén över Egeiska havet. 153 842 tog den centrala ruttén från Libyen till Italien medan 4 408 tog den så kallade västra ruttén, från Marocko till Spanien.

● 2016 fördelade sig överfarterna nästan jämnt mellan den östra ruttén, 173 447 personer, och den centrala ruttén, 181 436. Men 89 procent av trafiken längs den östra ruttén ägde rum under januari-mars, innan EU:s flyktinguppgörelse med Turkiet. Under resten av året gick nästan alla överfarter från Libyen till Italien.

● Att korsa längs den centrala Medelhavsrutten har blivit farligare. Under 2015 omkom en av 50 som försökte göra resan. Under 2016 steg detta till en av 40.